

(Балкан магазин, 28. 06. 2010.)

Поводом учесталих расправа о „старом“ и „новом“ моделу транзиције и све бројнијих предлога како да се надје пут изласка из кризе у Србији, разговарали смо са професором др Млађено Ковачевићем, редовним чланом Академије економских наука и добрим познаваоцем српског транзиционог искуства.

После бројних јавних и стручних и све учесталијих критика транзиционе праксе у Србији, најновији стручни прилог тој теми дат је на недавној (8.5.2010.) научној конференцији која је одржана у Београду под називом „Економско – социјална структура Србије – учинак прве деценије транзиције“. Да ли сте упознати са садржајем и резултатима тог скупа?

Од јесени 2008.г. па до средине 2010. године било је више скупова економиста на којима је истицана потреба „новог модела привредних реформи“ и Научно друштво економиста, чији сам оснивач, а био сам и први председник, заједно са Академијом економских наука и Економским факултетом у Београду, организовало је два скупа (у децембру 2009.) и овај који помињете (почетком маја 2010.г.) на којима је снажно истицана потреба „новог модела економске политике“ или „новог модела реформи“ или „новог модела транзиције“ или „новог модела привредног раста и развоја“. Нисам учествовао на тим саветовањима, јер сам схватио да организаторима и програмским одборима није било стало да будем један од уводних референата. И што је посебно занимљиво, сем часних изузетака, огромна већина тих референата, као и званичника који истичу потребу „новог модела“, нису нашла за сходно да кажу зашто је „стари модел“ тек сада постао „неодржив“ или „истрошен“ и зашто се он замењује „новим моделом“.

Већина њих у 2000. и 2001. години нису ништа замерали предложеном и прихваћеном моделу реформи, а многи су тада обећавали спектакуларан раст и развој привреде, чак до 2010. године. У том погледу се истицао тим који су водили Стојан Стаменковић и Миладин Ковачевић – посебно у уводном реферату поднетом на саветовању које је организовало Научно друштво економиста.

Колики је био утицај политике а колики економије на досадашњи ток и резултате транзиције/приватизације у Србији?

Слична обећања су износили и други академски економисти и неке професионалне институције, а посебно политичари, тада још у опозицији, а касније самозвани „визионари“ економских реформи у Србији. Био сам једини референт на том саветовању крајем 2000.г. који је, имајући у виду катастрофалне последице распада земље, деветогодишњег процеса дезинвестирања, стравичне хиперинфлације, деветогодишњих санкција и ваздушне агресије НАТО, који није делио тај еуфорични оптимизам, па сам свој реферат закључио следећим речима: „Желео бих да се преварим у оцени да неки уводничари, а посебно политичари, за идућу и за наредне године обећавају нереалан спектакуларан раст и развој и знатан пораст плата и животног стандарда“.

На децембарском саветовању из прошле године, један од уводничара дипломирани математичар, а познати „економски аналитичар“, био је главни заговорник „новог модела равнотеже“. Он је, као један од коаутора уводног реферата поднетог на саветовању крајем 2000. године пројектовао спектакуларан раст привреде у читавом низу наредних година. Тадашњи опозициони политичари, а нарочито асистент, магистар М. Динкић су ипак били на врху листе оних који су обећавали сјајне краткорочне и дугорочне перспективе привреде СР Југославије и Србије. Они су тај оптимизам ширили и када су се нашли на најважнијим функцијама где се креирају реформе и мере економске политике.

Подсећам да је тадашњи министар Б. Ђелић, 2001. године обећавао да ће се кроз неколико година широм света причати о „српском привредном чуду“. Потпредседник Савезне владе и министар за економске односе са иностранством М. Лабус је обећао брзо смањење спољног дуга СР Југославије на само седам милијарди долара, а тадашњи гувернер Народне банке М. Динкић је тврдио да је остварена трајна стабилизација и да ће извоз морати да расте брже од увоза.

На том истом скупу сам доказивао да ће реализација тог концепта имати знатно више економске штете него користи и да ће угушити производњу, па сам свој реферат закључио следећим речима: „Званичници, па и гувернер М. Динкић, подсећају на неког вајног шахисту који види само један наредни потез. С обзиром на изузетно тешку економску ситуацију у земљи, нама су потребни „велемајстори“ који виде три или више добрих потеза унапред, односно потребни су нам креатори економске политике, па и политике валутног курса, који имају у виду, пре свега, дугорочни интерес друштва и

привреде, што, нажалост сада није случај“. То моје излагање су благо подржала само два професора – Љ. Маџар и Марко Секуловић. Тадашњи гувернер М. Динкић је крајње арогантно, са ниподаштавањем, али и врло неуверљиво одбацио те наше критике.

Због чега су Ваше критике занемариване?

Он и други самозвани „визионари“ економских реформи у Србији били су под огромним утицајем неолибарализма, а неки су имали и комплекс инфериорности у односу на „експерте“ са запада и из међународних финансијских институција. Наведимо да је самозвани главни „визионар“ економских реформи проф. М.Лабус на једном саветовању у Српској академији наука и уметности, одржаном 1992. изјавио: „Пошто економисти социјалистичких земаља мало знају о томе како функционишу тржишне привреде, тај посао треба препустити западним економистима“. Они су крајем 2000. и почетком 2001.г. били опседнути могућношћу да закључе споразум о тзв. продуженом финансирању са Међународним монетарним фондом. А та институција је била под снажним утицајем неолиберализма и свим земљама које су претендовале на његове зајмове и зајмове Светске банке наметала је „десет божијих заповести“ из тзв. Вашингтонског споразума. Исте „заповести“ су наметане свакој земљи, па и СР Југославији, која је закључила споразум са ММФ о тзв. продуженом финансирању. То је подразумевало што бржу и свеобухватну приватизацију, либерализацију спољне трговине, посебно увоза, либерализацију прописа који регулишу тзв. стране директне инвестиције, дерегулацију привредних токова, сузбијање инфлације по сваку цену, уравнотежен државни буџет и сл. Самозвани „визионари“ економских реформи су потпуно игнорисали врло лоша искуства низа земаља у развоју и земаља у транзицији које су доследно примењивале овај концепт. Они су занемаривали позитивна искуства оних земаља у транзицији које нису прихватиле овај концепт, као што су Словенија или Кина, као и позитивна искуства земаља у транзицији које су у великој мери тај концепт напустиле, као што су Пољска и Чешка Република. Они су игнорисали апеле низа нобеловаца и домаћих економиста да се избегне примена тог модела и диктат ММФ.

Како би сажето могли описати најважније критике досадашњег модела транзиције/приватизације у Србији? Који су научни аргументи за такве критике?

Оно што је Србија практиковала од почетка 2001. г. тешко да се може назвати „моделом“ већ као нешто, што рече колега Јован Душанић, „бећарском економијом“ која је имала гесло „узми све што ти живот пружа“ или гесло „продај све што можеш продати, задужи се где год можеш и све добијене паре потроши“. У суштини, основни дефект тог концепта који је имао озбиљну конструкциону грешку јесте што је он довео до екстремно прецењене вредности динара који је крајем септембра 2008. био реално за чак 110% на вишем нивоу а сада је за око 80% на вишем нивоу него што је био крајем 2000. године и

то је довело до огромних деформација и штете по привреду. Уз екстремно прецењен динар, нагла и претерана либерализација увоза која се спроводи од средине 2001. имали су за резултат „спржену земљу“, односно уништenu индустрију а у нешто мањој мери су тешко погодили и пољопривреду и грађевинарство, што је резултирало и у све већој незапослености.

Ти наши „визионари“, а посебно самозвани челник „визионара“ проф. др М. Лабус су се често „правили већим католицима од Папе“. На пример, М. Лабус је као министар за економске односе СР Југославије са иностранством исфорсирао смањење просечне пондерисане царинске стопе на увоз на само око 5%, док су у то време, Бугарска, Румунија, па чак и Република Кореја и Аустралија имала знатно више стопе – иако су оне биле чланице Светске трговинске организације, а Србија и до данас није постала њена чланица. При томе се уопште није узимало у обзир драматично стање у привреди у 2001. години и то је, уз све прецењенију вредност динара, морало довести до тзв. холандске болести привреде, што сам доказивао од 2001. године, али су те моје анализе и тврдње – игнорисане.

Уз све то, и дефектан концепт приватизације такође је знатно допринео драматичном стању у привреди Србије, а нарочито у њеном реалном сектору. Схватајући све могуће последице тог наметнутог дефектног концепта привредних реформи, у бројним радовима које сам написао, од 2001. године сам се залагао да се тај концепт напусти, али те моје апеле, као и апеле још неколико економиста (који се могу избројати на прсте једне руке) нико није узимао у разматрање.

Може ли се данас оценити да постоје стари - превазиђени модели транзиције/приватизације који трпе озбиљну критику због неуспешних резултата? Може ли се говорити о очигледној потреби за новим моделима транзиције/приватизације?

И данас огромна већина академских економиста, а поготову самозваних „визионара“ економских реформи у Србији сматра да је „модел“ био добар, али да он није доследно спроведен, а посебно истичу да је основни узрок драматичног стања у привреди – светска економска криза, што је, наравно потпуна неистина.

Приче о новом моделу транзиције, и реформе која би имала оријентацију на извоз, повећање конкурентности привреде, реиндустријализацију, развој инфраструктуре,

развој енергетике, развоју науке, развој пољопривреде и све то у условима ниске инфлације и стабилног валутног курса – подсећа на причу о роди и сови. Наиме, прича се да је рода дошла код најмудрије птице сове и изложила је своје егзистенцијалне проблеме – тј. све веће проблеме са недостатком хране (посебно жаба) и недостатком димњака у којима се гнезди и замолила је да јој да савет како да преживи. Сова је, као из топа, рекла „претвори се у славуја, бићеш увек весела, певаћеш и улепшаваћеш живот свим живим бићима, а нећеш уопште имати проблема са храном и простор за гнезда. Збуњена, опчињена „мудрошћу“ сове, рода се дубоко захвалила и оде кући. Кроз неколико дана рода поново дође код сове и замоли је да јој каже како да оствари ту трансформацију. „Мудра“ сова јој је рекла, „ја сам ти само дала генерални савет, али ја нисам та која даје савете везане за операционализацију“.

Проблем Србије је, што поред огромних унутрашњих ограничења, од економских до политичких па и психолошких, има и тешко екстерно ограничење – наркоманску зависност од страних кредита, пре свега од кредита ММФ и Светске банке и по том основу нужност прихватања „препорука“ тих институција. Истина је да је ММФ, након слома неолиберализма, битно умекшао своје „рецепте“ које намеће земљама које користе кредите те две институције. Истина је да он сада чак делује позитивно на власт у Србији када је у питању смањење опште потрошње. Међутим, он је у основи задржао „препоруке“ тзв. Вашингтонског споразума, а он ни једној земљи, па ни Србији, није донео позитивне привредне перформансе. Због нужности будућег коришћења кредита ове институције, као и кредита Светске банке, Србија, бар у овој и у идућој, а вероватно и наредним годинама мора прихватити „препоруке“ ММФ, а оне су у великој мери допринеле драматичном стању привреде.

Да ли је транзиција/приватизација политички програм или економска реформа, којим мерилима се утврђује њена успешност - неуспешност, колико вреде аргументи економске науке у оцењивају резултата овог процеса?

Транзиција у Србији је била неуспешна и то се изражава преко следећих показатеља:

а) Број незапослених лица је сада знатно већи него што је био крајем 2000. године,

б) Конкурентност привреде је врло ниска а у прошлој години Србија је на ранг листи земље по том показатељу пала за осам места и нашла се у „трећој лиги“, тј. на 93 месту.

ц) И поред отписа преко 5,5 милијарди евра, спољни дуг је достигао око 24 милијарде, а годишњи анuitети по основу сервисирања тог дуга су прешли 40% извоза робе и услуга, односно преко 10% бруто домаћег производа.

д) Индустриска производња износи испод 40% нивоа из далеке 1989. године.

е) Грађевинарство се налази у колапсу, а стање у пољопривреди је врло тешко.

ф) По интензитету „одливу мозгова“ само је једна земља у прошлој години била у тежој ситуацији.

г) Друштвена криза је добила огромне размере, а она је великим делом последица погрешног концепта привредних реформи који је допринео драматичном стању привреде посебно тзв. реалног сектора.

Ових дана се појавио и на сва звона је објављен предлог новог модела „посткризног раста и развоја привреде Србије“ - тројице функционера, проф. др Драгана Ђуричина, Топлице Спасојевића и Бранислава Грујића. Сама чињеница да су се они нашли на неким функцијама није никаква гаранција да су компетентни за израду тако амбициозног плана. Напротив, мислим да они апсолутно нису компетентни за то. Они и њима слични уопште не постављају питање зашто је привреда Србије у колапсу. Њима не пада на памет да поставе питање, а поготову да констатују да је досадашњи „модел“ реформи био чист промашај. Њима и њима сличним „стручњацима“, „економским аналитичарима“ и „економским експертима“ може се поставити питање зашто се то што они предлажу као приоритет није развијало у протеклих десет година.

Они игноришу суштинско питање: зашто је, и поред нето девизног прилива од почетка 2001. па закључно са априлом 2010. године по основу нето задуживања, нето текућих трансфера (пре свега дознака), продаје имовине странцима, гринфилд и браунфилд инвестиција и страних донација (без Косова и Метохије) од преко 75 милијарди долара које су дошле на територију Србије, стање у привреди, инфраструктури, науци и сада врло тешко. Они прихватају званичне изјаве да је Србија изашла из економске рецесије,

па чак и економске кризе, што је најблаже речено, потпуна дезинформација. Наиме, у условима када број незапослених лица и даље расте, када се инвестиције даље смањују, а стране директне инвестиције су се у прва четири месеца више него преполовиле у односу на исти период прошле године, када се активност грађевинарства даље смањује и када је увоз опреме смањен за преко 20%, приче о неком изласку Србије из рецесије или економске кризе говоре о незнању или о неморалу оних који их измишљају.

И на крају, они не кажу како доћи до потребних огромних девизних и динарских средстава за развој свих сектора које наводе као приоритете? И што је трагикомично, премијер рече да су предлози „триомагника“ за Владу прихватљиви, али и да она спрема много озбиљнији скуп реформских мера. Дакле, из те његове констатације произилази да је то што они предлажу неозбиљно али да је за Владу, веровали или не – прихватљиво.

Постоје ли идеје о томе како би изгледали нови модели транзиције/приватизације?

Све те приче о „новом моделу“ не знам чега све не, најчешће су бацање народу прашине у очи и израз је њиховог гесла „обећање лудом радовање“. За њих је битно да та своја обећања, која су двали и која сада дају, добро наплате а није им битно што више нико озбиљан тим обећањима и „пројекцијама“ – не верује. Управо је на првој страни Политике објављена вест да економски стручњаци окупљени око билтена Макроекономске анализе и прогнозе (МАТ), Фонда за развој економске науке и УСАИД раде на „Посткризном развојном моделу Србије до 2020. године“. Имајући у виду да су се стручњаци МАТ-а, на челу са математичарима Стојаном Стаменковићем и Миладином Ковачевићем, више пута од 2000. до 2009.г. жестоко „прославили“ са небулозним екстремно оптимистичким пројекцијама развоја привреде, врло је вероватно да ће они, на бази широј стручној јавности недоступне методологије, поново обећати високе стопе раста БДП, поготову у годинама које су најудаљеније од садашње тмурне економске стварности. Њихово ново ангажовање у изради „посткризног развојног модела“ поново показује да они који „шире позитивну енергију“ и неким небулозним пројекцијама обећавају „мед и млеко“ добијају силна друштвена и материјална признања, од чега друштво у целини има само штете.

На крају, да поновим мој раније наведени закључак из 2001. Наша економска ситуација изгледа безизлазна, или како би шахисти рекли – позиција изледа изгубљена. Међутим, као у шаху, врхунски велемајстори и у ситуацији на шаховској табели која изгледа изгубљена – често нађу спасоносно решење. Због свега тога нама су потребни врхунски „велемајстори“, односно истински ауторитети, пре свега из друштвених, али и неких

других научних дисциплина који би креирали визију друштвених и економских реформи која би се након свестраног разматрања у свим релевантним институцијама, на парламенту усвојила и доследно реализовала. У разматрању ове моје идеје било би корисно имати у виду искуства Словеније, Пољске, Кине, Туниса, Боцване и сл. Све те земље су пре тридесетак година биле у огромним економским проблемима, па су након прихватања визија друштвеног и привредног развоја и њиховом успешном реализацијом битно поправиле привредне перформансе, а на ранг листи земаља по конкурентности привреде све су далеко боље пласиране од Србије. С обзиром на чињеницу да постоји огроман број ограничења и да постоји опасност да се ова идеја, коју већ годинама заговарам, у пракси злоупотреби, јасно ми је да ми се може приговорити да дајем савете као она сова из наведене приче. Врло озбиљан проблем је да постоји могућност, да због свих тих ограничења, многи истински научни ауторитети не прихвате да буду у том тиму. И поред свега наведеног, дубоко сам убеђен да би реализација те идеје била неупоредиво кориснија од настављања досадашње праксе „нека иде како иде“ јер би то имало за последицу да Србија постане нека колонија у којој живи углавном очајно старачко становништво.